

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 19.01.2022

Makale Kabul Tarihi:30.05.2022

**SURİYEDE FRANASIZ MANDA İDARESİNİN KURULMASINDA VE
YIKILMASINDA ARAP MİLLİYETÇİLİĞİNİN ROLÜ
THE ROLE OF ARAB NATIONALISM IN THE ESTABLISHMENT AND
DESTRUCTION OF THE FRENCH MANDATORY ADMINISTRATION IN SYRIA**

Fayık ACUN¹

ÖZ

Fransız İhtilali ile birlikte çok uluslu imparatorlukların yıkılmasına yol açan milliyetçilik, Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Arap topraklarında da etkisini göstermeye başlamıştır. İngiliz ve Fransızların Birinci Dünya Savaşı sırasında Araplara desteği ile gerçekleşen Arap ayaklanmaları neticesinde Arap milliyetçiliği Osmanlıdan kopuşunu gerçekleştirmiştir; fakat Arapları Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırmak için Arap milliyetçiliğini güçlendirmeye çalışmış olan Fransızlar, savaş sonrasında tam tersi bir şekilde davranarak Arap topraklarında kurdukları Manda yönetimlerinin daha uzun süreli kalabilmek amacıyla Arap milliyetçiliğini ortadan kaldırmaya yönelmişlerdir. Bu da Arap milliyetçiliğinin daha kolektif bir tepkiye dönüşmesinin yolunu açmıştır.

Anahtar kelimeler: Fransız İhtilali, Milliyetçilik, Arap Milliyetçiliği, Manda yönetimi

ABSTRACT

Nationalism, which led to the collapse of multinational empires with the French Revolution, started to show its effect in Arab lands before the First World War. Arab nationalism broke away from the Ottoman Empire as a result of the Arab uprisings that took place with the support of the British and the French during the First World War; However, the French, who tried to strengthen Arab nationalism in order to separate the Arabs from the Ottoman Empire, acted in the opposite way after the war and tended to eliminate Arab nationalism in order to make the Mandate administrations they established in Arab lands longer. This paved the way for Arab nationalism to turn into a more collective reaction.

Keywords: French Revolution, Nationalism, Arab Nationalism, Mandate governments

¹ Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans 1. Sınıf Öğrencisi, faikbilgeacun@hotmail.com

1.GİRİŞ

Son iki yüzyıl içerisinde Ulus ve ulus devlet bir hayli yaygınlaşmış ve neredeyse en temel yönetim biçimi olarak algılanmıştır. Bu iki yüzyıl içerisinde Milliyetçiliğe olan aşırı ilgi bu bağlam içerisinde değerlendirilebilir. Her ne kadar Fransız ihtilali ile birlikte ortaya çıkmış olsa bile İngilizler 'in Fransızlardan önce Milliyetçi fikirler etrafında bir araya geldiklerini söylemek de mümkün olabilmektedir. Bu noktada Fransızların ortaya çıkardığı etki Milliyetçiliğin yaygınlaşmasına önyak oluşlarıdır denilse yerinde bir ifade ediş tarzı olarak kabul edilebilir.

1789 yılında gerçekleşmiş olan Fransız İhtilali ile birlikte hızlı bir şekilde bütün Dünya'ya yayılacak olan bir hissediş ve varoluş biçiminin kitleleri nasıl bir araya getirip güçlü bir şekilde meydanlara döktüğü hatta ellerine silahlar aldırıp onları yüzyıllar boyunca yönetmiş olan egemen imparatorluklara nasıl doğrulttukları görülebilmektedir

Milliyetçiliğin bu hırçın yüzüyle karşılaşmış olan imparatorlukların başında Osmanlı İmparatorluğu'nun geldiğini söylemek yerinde olacaktır. Önce imparatorluğun Balkan coğrafyasında başlayan ayrılıkçı isyanlar zamanla Arap topraklarına da sıçramış ve Osmanlı İmparatorluğunun neredeyse her tarafında milliyetçi isyanlar bir bir kendilerini göstermeye başlamıştır

Osmanlı İmparatorluğunu yöneten başta padişah ve diğer devlet görevliler, milliyetçi isyanlarla uğraşmak amacıyla birçok yeniliği imparatorluk gündemine aldıkları halde milliyetçi isyanlarla baş etme konusunda bir türlü başarılı olamamışlar ve milliyetçilikten kaynaklı olarak zaman içerisinde birçok millet Osmanlı'dan ayrılarak kendi ulus devletlerini kurmuşlardır

Bu makalenin amacı Fransız İhtilali ile birlikte bütün dünyaya yayılan Milliyetçilik fikrinin Arap topraklarına hangi yollardan girdiğini tespiti ve İngiliz ve Fransızların bu yolları Osmanlı'ya karşı nasıl kullandıklarının izahı şeklinde olacaktır. Bunun karşısında Osmanlı İmparatorluk'unun Arap milliyetçiliğine tepkisinin nasıl geliştiğini ve 1.Dünya savaşı sonrasında Fransızların Suriye'de kurdukları manda yönetiminin Arap milliyetçiliği karşısında nasıl bir tutum takındığı ve milliyetçilik olgusunun onlara karşı kullanılıp kullanılmadığı sorunsalı makalenin çerçevesini oluşturmaktadır.

2. ULUS VE MİLLİYETÇİLİK

Devlet yönetim biçimi olarak ulus, XIX. ve XX. yüzyıl tarihi için en etkili ve meşru yönetim biçimi olarak kabul edilebilir. Milliyetçilik ise bu yönetim biçiminin politik bir ilkesidir. “Milliyetçilik esasında ulusla devletin sınırlarının mümkün olduğunca örtüşmesi gerektiği inancında kendini göstermekte ve her ulusun kendi geleceğini belirleme/self-determination) hakkına sahip olmasını ifade etmektedir. Bu yüzden ‘ulus düşüncesi’ keyfi olmayan bir ilkeyle devletin sınırlarını belirleme aracı olarak kullanılmıştır. Benedict Anderson’a göre, Ulus, yavaş bir şekilde şekil almadı o bilinçli bir şekilde şekil almış bir kavramdır hatta “Ulus, patenti alınması imkânsız bir icat oldu.” diyecektir o (Anderson, 1995: 83).

1835’te Jean Champollion’un hiyeroglifleri deşifre etmesi, eskiden düşünülen ve dilin dışsal bir şey olduğu yönündeki Tanrı ile ilişkili kavramsallaştırmanın terk edilmesine, dillerin insanlar tarafından oluşturulduğu fikrinin yerleşmesine sebep olmuştur. Bu da o dillerin esas sahiplerini ve o dil ailelerini aramayı da beraberinde getirmiştir (Anderson, 1995:86). Bu açıdan dil, millet denilen kavramın ilk evidir denilebilir. Dil ile kendine ev bulan millet kavramının geliştiği mekânlar ise okullar ve üniversiteler olmuştur çünkü milliyetçiliğin en bilinçli taraftarları üniversite ve okullarda yer almışlardır.

Bazı düşünürler kimlik ve güvenlik gibi imkânlar sunduğu için insanların kaçınılmaz olarak millet olgusu etrafında bir araya geldiklerini savunmaktadırlar. Bu en üst siyasi örgütlenme biçiminin ulus devlet olduğu anlamına gelir. Gerçekte her ulus egemen bir varlıktır” (Heywood, 2011: 119).“uluslar kendiliğinden gelişen organik topluluklardır”. ((Heywood, 2011: 124). Milliyetçilik üzerine çalışmalarıyla tanınan Antonyo Smith: “Milletler, yurt içindeki halkı bir arada tutan ortak bir anlayış, emel, hissiyat ve ortak bir sivil ideoloji ve kültürel boyuta sahip olmalı (...) Birbiriyle bağlantılı yeni bir tür siyasal, rasyonel devlet ve yeni bir topluluk türü - teritoryal millet- ilk kez Batı’da ortaya çıkmıştır. Bunu müteakip Batılı olmayan düşünceler üzerinde de hattâ bu düşünceler (Batılı) normların dışına çıktıklarında bile iz bırakmışlardır.” (Smith, Antonyo D. 1994: 25-27) Tarihî ülke, yasal-siyasî topluluk, topluluk fertlerinin yasal-siyasî eşitliği ve ortak sivil kültür ile ideoloji bütün bunlar milletin standart, Batılı modelinin oluşturucularıdır. (Smith Antonyo D. 1994: 28). “Batılı modele meydan okuyan Doğu Avrupa ve Asya’da meydana gelen bazı milliyetçilik hareketleri bu batı tarzı milliyetçilikten farklı tür bir milliyetçilik oluşturmuşlardır. Antonyo Smith buna “etnik millet” adını vermektedir. (Smith Antonyo D. 1994: 28). Smith’in bu belirlemeleri ışığında Batı

milliyetçiliğinin ortaya çıkışı, etki alanını geliştirmesi ve yine Smith'in kavramsallaştırmasıyla “etnik” Arap milliyetçiliğinin nasıl ortaya çıktığı bu çerçevede değerlendirilmelidir

İki yüzyıl boyunca İngilizler dünyadaki tek milleti hatta İngilizler, Dünya'nın diğer devletlerinin de milletler şeklinde bölündüğünü düşünüyorlardı fakat buna rağmen milliyetçilik neden İngiltere'den değil de Fransa'dan dünyaya yayıldı, sorusunu sorusunu şu şekilde cevaplamak mümkündür: Fransız İhtilali'ni ortaya çıkaran en önemli halk tabakalarının başında soyluların olduğu bilinmektedir. Özellikle Fransa Krallığı'nın soyluların elindeki bütün yetkiyi onlardan alıp onları kendisine bağlaması soylularda bir aşağılık duygusunun gelişmesine neden olmuştur. Bu olayla birlikte nüfuzları ellerinden alınan soylular, gerçek anlamda çaresiz ve sefil bir hayat yaşamaya başlamışlardır. Saint Simon düküne göre “soyluların yaşadığı ruh hali akıl ıstırabı'ydı. İşte bu akıl ıstırabı soyluların bir şekilde halk gibi düşünmelerine ve onlara yaklaşımlarına zemin hazırlamıştı. Bu durumdan kurtulmak ve eski şaşalı günlerine dönmek isteyen soylular, halkla bütünleşerek bir güç olmayı seçmiş ve millet olmayı bir gurur kaynağı olarak görmeye ve gösteremeye başlamışlardır (Greenfield 2021:45- 51).

Fransız'lar İngilizlerden aldıkları millet kavramına kendilerine has bazı özellikler ekleyerek İngilizlerin millet fikrinden başka daha güçlü bir anlam çıkarmışlardı. Tarihçi Simon Schma'nın dediği gibi “Tebaa birden yurttaş olduğunu fark etti ve haksızlıkla korkutulan halk bir anda millet olduğunu anladı” (Schma'dan aktaran, Greenfield 2021: 529).

3. FRANSIZ DEVRİMİ VE ULUS DEVLETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Fransız devriminden önce Dünya'daki yaygın yönetim biçimi monarşiydi ve imparatorluklar hala dünya topraklarının çoğuna hükmediyorlardı. 2003 yılında BM tarafından kabul edilen 191 ülkeden sadece 15 tanesi 1810 yılında mevcuttu. Yine aynı şekilde XX. yüzyıla kadar dünya nüfusunun büyük bir kısmı hala herhangi bir imparatorluğun egemenliği altında ya da onların sömürgesi olarak varlıklarını sürdürmekteydiler. Ortadoğu ve Afrika'da günümüz koşullarında var olan devletlerden sadece 3 tanesi 1910 yılı öncesinde mevcuttu. ” (Heywood, 2011: 130).

İngilizlerin milliyet düşüncesine ve hissedişine kendilerinden bir şeyler katarak bunu bir ihtilal ile perçinleyen Fransızlar, milliyetçilik çağının başlamasına önyak olmuşlardır. Bu aslında Fransızların yıllarca İngilizlere karşı biriktirdikleri eksikliğin kolektif bir yansımasıydı ve ihtilal nerdeyse kendisinden önce var olan siyasi ve sosyal düzenin tamamını hedef alan bir şekilde gerçekleşti. Ortaya çıkardığı kavramlar ile eskiyi örtmek hatta bitirmek isteyen yeni bir

düzeni tesis etmeyi tümünden amaçlayan yeni bir zihin yapısı geliştirmek istedi. Devrimin en büyük saldırısı monarşik ve hiyeraşik yapıya yöneliktir demek doğru olacaktır. Devrim, milli bilinci Avrupa kıtasınının tamamına yayarak eski düzeni tesis edip Fransız halkını sefalet mahkum eden bütün otorite kaynaklarını sadece Fransa’da değil bütün Avrupa’da yok etmek için ateşi ve kılıca da kullanmaktan geri durmadı (Grenfeeld: 2021: 64)

Ulus devletin cazibesi hem kültürel uyum hem de siyasi kimlik sunmasındaydı. Ortak kültürel kimliği olan bir grup insan kendi kendini yönetme hakkını elde ettiğinde ortak bir toplum ve vatandaşlık peşi sıra geldi. Milliyetçiler bu nedenle dünya ulus devletlerini ortaya çıkaran güçlerin doğal ve karşı konulamaz olduğuna inanırlar: Başka hiçbir sosyal grup anlamlı bir siyasi topluluk kuramaz. Ayrıca milliyetçilerin ulusa ait hakları, genellikle bireyin sahip olduğu düşünülen haklar ile aynı derecede görmelerinin nedenini burada aramak gerekir. Onlar ulusların kendi kaderini kendilerinin belirlemesi ilkesine bireysel özgürlüğe gösterdikleri muameleyi yaparlar (Heywood, 2011: 131).

1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali ile birlikte klasik devlet anlayışında çok köklü bir değişim olmuştur. Fransız İhtilali ile birlikte mutlak monarşi zihniyeti önemli bir darbe almış ve yeni bir model ortaya çıkmıştır. Bu durumda egemenlik de kaçınılmaz bir biçimde değişmiştir. Fransız devriminin en önemli vurgusu ortak kaderi paylaşan “ulusa” yöneliktir.” Fransız ihtilali ile birlikte devletin esas meşruluk kaynağını ulusun iradesinde aramanın mümkün olduğu bir dönem başlamıştır Buradan hareketle denilebilir ki bu ihtilal ile birlikte ulus, siyasetin ve devlet yönetiminin ana kaynağı olmuştur. Egemenlik, kraldan alınmış halka verilmiştir. İhtilalin en önemli sonuçlarından biri, ulus devletlerin yaygınlaşmasıdır, demek doğru olacaktır (Beriş ve Duman, 2019: 662-663).

Avrupa tarihindeki ilk milliyetçi hareketlere 1.Napolyon istilası (1804-1815) altındaki Almanya'da rastlanmıştır. Aynı yıllarda, Rus işgalindeki Polonya'da güçlü bir milliyetçi akım doğmuştur. “1821'de Osmanlı devleti’ne karşı ayaklanan Yunanlılar, Avrupa'nın milliyetçi çevrelerinde çok heyecanlı destek bulmuş ve 1829 tarihinde Osmanlı devleti nihayetinde Yunanistan’ın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Yunan devletinin kurulması Avrupa’da ve Balkanlarda çok büyük heyecana sebep olmuş ve Balkanlarda yaşayan diğer milletlerin de bağımsızlık için ayaklanmalarına yol açılmıştır. Eflak ve Boğdan isyanı ile Bosna Hersek isyanları bu tarihten sonra başlamışlardır”- (Umar, 2004:52). 1848'de Avusturya İmparatorluğu'na karşı ayaklanan Macarlar, daha sonra Çekler ve Sırlar, milliyetçilik akımını Orta Avrupa'ya taşımışlardır. 1860-1870 yılları arasında gerçekleşen İtalya Birliği, devrimci milliyetçiliğin en büyük zaferlerinden biri olarak algılanmaktadır. 1870'lerde Rusya'da doğan

Panslavizm akımı, yayılmacı milliyetçiliğin ilk örneklerinden biri olmuştur. “Geleneksel yasallık ve sadakat yapısını zayıflatarak eski düzeni yıkan bu düşünceler, önce Batı Avrupa’dan vatanseverlik, sonra da Orta ve Doğu Avrupa’dan milliyetçilik şeklinde iki aşamalı olarak gelişmiştir (Lewis, Bernard 2006: 379).

Osmanlı imparatorluğunun Balkan toprakları üzerinde çıkmış olan milliyetçi isyanlar sebebiyle Hristiyan nüfusun yaşadığı hatırı sayılır bir toprak parçası kaybedilmiş ve bu topraklarda yaşayan Müslümanların Osmanlı devleti’ne doğru 1860’lı ve 1870’li yıllarda çok yoğun kitlesel göçleri olmuştur. Bu göçlerin sonucunda “Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan geleneksel Osmanlı cemaati bir Osmanlı ulusuna dönüşmeye başlamıştır” (Karpat, 2001: 70).

4.ARAP MİLLİYETÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Milliyetçilik fikri Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı kısımları olan Balkanları kasıp kavurmaya başladıktan sonra muhakkak ki bir gün Arap topraklarına da ulaşacaktı ama bu noktaya temas etmeden önce Yavuz Sultan Selim’in Arap topraklarını Osmanlıya kattığı 1517 Ridaniye Savaşı’ndan Napolyon’un Mısır’ı işgal ettiği 1798 tarihine kadar Araplar, Osmanlı devleti içerisinde ümmetin kalabalık bir Müslüman topluluğu olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Burada üzerinde durulması gereken nokta Napolyon’un “Mısır Mısırlılarından” sözünü sarf ederek Mısır’ı Osmanlı’dan koparmak için milliyetçilik düşüncesini, bu düşüncenin imal edildiği 1789 tarihinde çok kısa bir süre sonra ortaya atmış olmasıdır.

Napolyon Mısır’da Osmanlı memurlarını işten çıkarıp Mısırlıları memur olarak kurumlara yerleştirmiştir. Ayrıca 600 tane Arap öğrenciyi Fransa’ya göndererek onları özel bir eğitimden de geçirmiş ve onlar vasıtasıyla Arap milliyetçiliğini daha güçlü bir şekilde kullanmayı planlamışsa da Fransa’nın Mısır’dan çekilmesi Napolyon’un bu tasarısının neticelenmesine engel olmuştur. (Umar, 2004: 52). Mısır bu açıdan Arap milliyetçiliğinde özel bir yere sahiptir. Bu durumun ortaya çıkmasında kuşkusuz Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve özellikle oğlu İbrahim Paşa’nın önemli bir etkisi olmuştur. Bu etki şu şekilde açıklanabilir: Mehmet Ali Paşa’nın Mısır’da başlattığı kalkınma ve reform hamleleri Mısırlılar özelinde Arapların kendi içlerindeki gücü keşfetmelerine, bununla gururlanmalarına ve dolayısıyla içlerindeki milliyetçilikle tanışmalarına vesile olmuştur denilebilir (Umar, 2004: 27-28). “Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa’nın kuvvetleri Suriye’ye girdiğinde, Suriye halkı İbrahim Paşa’nın kuvvetlerini Arap milliyetçiliğinin kurtarıcısı olarak karşılamış, ona ve ordusuna karşı büyük

sevinçler ve ümitler beslemişlerdir. İbrahim Paşa'ya tüm Arapça konuşulan toprakları bir Arap devleti halinde birleştirmek emelleri atfedilmiştir" (Umar, 2004: 22). "İbrahim Paşa da Suriye'de bulunduğu süre içerisinde sıkı bir Arap milliyetçiliği uyandırmaya çalıştı" (Davişa, 2016: 25). Hasan Kayalının "Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde Arap milliyetçiliğinden çok Suriyecilik vardı" (Kayalından aktaran, Özbey 2021: 27)). demesinin sebeplerini de burada aramak gerekmektedir ama yine de millet, Arap entelektüellerinin üzerinde bir türlü hem fikir olamadıkları bir kavramdır. Arap aydınları millet yerine çoğunlukla "kavmiye" kelimesini kullanmayı tercih etmişlerdir. "Millet kavramı, İslam ümmeti içindeki dinsel bir birlikteliğin ifadesi olarak kullanılmıştır. Elbette bu birlikteliğin kavim ve asabiye kavramları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. (Okutandan aktaran, Özbey 2011: 27). Milliyetçiliğin Arap coğrafyası içerisinde algılanış biçimi söz konusu olduğunda "Arap milliyetçiliğinin iki ortak noktası bulunmaktadır. Bunlar: dil ve dindir. "Arap milliyetçiliği genel olarak insanları bir birine bağlayan dilsel, dinsel, tarihsel ve duygusal bağları aşan ve sınırları belli olan bir kara parçası üzerinde güçlü bir siyasal birlik kurma arzusu veya talebidir" (Ayhan'dan aktaran Özbey, 2011:28)

Kemal H.Karpat'a göre Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkmasını sağlayan en önemli gelişmelerden bir tanesi 1856 yılında gerçekleşmiş olan Paris Barış Konferansı'nda alınmış olan kararlardır. 1856 yılı Arap-Türk ilişkilerinin çok yoğun olduğu bir yıl olmuştur. Avrupalı devletlerin gayrimüslimlerin hakları ile çok yakından ilgilenmeleri Osmanlı devletinin de içeride Islahat Ferman'ı ile gayrimüslimlere ekonomik ayrıcalıklar vermesine yol açmış, kapitülasyonlarla desteklenen bu özgürlük gayrimüslimlerin aydın ve milliyetçi bir orta sınıf oluşturmalarına da kolaylaştırmıştır. Osmanlı devleti içerisinde yaşayan Hristiyan Araplar içerisinde de böyle bir orta sınıf zamanla oluşmuştur ve 1856 tarihinden itibaren nasıl Avrupa'dan Osmanlıya birçok yabancı mal getirilip tartışılmadan günlük hayatta kulunlamaya başlanmışsa milliyetçilikte o mamul maddeler gibi kullanılmaya ve Türkler ile Arapların birbirlerine karşı kullandıkları manevi bir silaha dönüşmeye başlamıştır. (2001:146-147). "Aslında Araplar ile Türkler arasındaki yüzyıllardır bilinen etnik ve dinsel farklılıklar on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı boyunca siyasal farklılıkları dile getirmek için kullanılmaya başlandı ve sonunda yirminci yüzyılda çatışma halindeki siyasal bağlılık ve kimliklerin temeli durumuna geldi (Karpat, 2001:149).

4.1 Arap Milliyetçiliğini Ortaya Çıkmasına ve Gelişmesine Yol Açan Genel Faktörler

Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkmasını kolaylaştıran bazı faktörleri şöyle sıralamak mümkündür: "1-Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmaya başlaması, 2-Avrupa

emperyalizminin Osmanlı topraklarında geri dönülemez bir şekilde yer etmesi, 3 -Arap dünyasındaki derin dönüşüm ” (Ebu Rabi’den aktaran Özbey 2011: 26). 4- Meşrutiyet’in oluşturduğu ortam 5- Avrupalı devletleri gizli ve açık destekleri.

Arap düşünürlerinden Mahmod Haddad ise siyasal Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına sebep olan üç faktör saymaktadır bunlar: “1-Türk milliyetçiliği, 2-Pan-Türkizm’e tepki 3- İttihat ve Terraki Partisi’nin Osmanlıcılık merkezli Türkçülüğüne tepki” (Haddad’dan aktaran, Özbey: 2011: 31)

4.2Arap Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkmasına ve Gelişmesine Yol Açan Özel Faktörler

Arap milliyetçiliğinin gelişmesine katkıda bulunan genel sebepler kadar özel sebepler de mevcuttur ve bu özel sebeplere değinilmeden genel sebeplerde yeterince anlaşılamayacaktır. Bu özel sebepleri şu şekilde sıralamak mümkündür

1. Nahda Hareketi
2. Misyonerlik faaliyeti yürüten yabancı okulların çalışmaları
3. Hristiyan ve Müslüman Arap düşünürlerinin Faaliyetleri
4. Arap örgüt ve cemiyetlerin etkisi
5. 2.Meşrutiyet sonrası çıkan Gazetelerin etkisi
6. İttihat ve Terraki Partisinin milliyetçi ideolojisi

4.2.1 Nahda Hareketi

Nahda Hareketi XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Bilad-Şam denilen bölgede Arap milliyetçiliğinin ve ideolojisinin, entelektüel ve kültürel arka planının oluşmasını sağlayan önemli bir fikir hareketidir. Bazı Hristiyan tarihçiler de Nahda için Ortadoğu’daki kültürel hareketlerin birleşmesi ve ilerlemesi ve Pan-Arap düşüncelerin doğuşuna kaynaklık eden önemli bir hareket gözüyle bakmışlardır. Bu düşünürlerin önemli bir kısmı basılan kitap dergi ve gazetelerin sayısından ve içeriğinden, yani hem nicelik hem de nitelik olarak Nahda hareketinin ortaya çıkardığı Arap milliyetçiliği üzerinde durmuşlardır (Özbey, 2021: 48).

“1830’lu yıllardan, Birinci Dünya Savaşı’na kadar bir edebi, kültürel ve siyasi hareket olarak Suriye ve Lübnan’da doğup Mısır’da geliştiği genel kabul gören Nahda- Arap

Rönesans'ı, Abdullah Laroui'ye göre çöküş (asr el-inhitat) ve yabancı hakimiyetinden önceki klasik Arap kültürünü (Cahiliyye) canlandıran bir hareketti. (Laroui'den aktaran Somuncuoğlu,2015:105). Aynı zamanda Nahda, modern Avrupa'nın başarılı yönlerini özümsemek için tercüme yolunu benimseyerek, toplumun geniş kesimlerinin bilincini şekillendirecek bir kültürel hareket olarak ortaya çıktı (Kassir'den aktaran Somuncuoğlu 2015: 105). “Nahda hareketi Avrupa'nın aydınlanmacı çocuğudur ve Arap varlığını kendine has bir kimlik olarak ortaya koymuştur” (Kassir'den aktaran Kurşunlu, 2020: 78). Geniş anlamı ile Nahda, Orta Doğu'da ve Arap dünyasında modernleşme sürecinin başlangıcı olan, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi ve Avrupa'nın ekonomik, siyasal, entelektüel ve toprak üstünlüğünün güçlü baskı oluşturduğu XVIII yüzyılın sonlarından XX yüzyıla kadar Osmanlı yönetimi altındaki modernizasyon dönemini kapsar. (Sharabiden aktaran Somuncuoğlu 2015: 105).

“Nahda, Arap toplumunun, dışardan gelen bir tehditte karşı, toplumsal ve düşünsel anlamda bir tepkisini ifade etmektedir. Avrupa'nın askeri müdahalesi ve sömürgeciliğinin tarihsel gerçekliğine ve Arap dünyasının sosyo-ekonomik geriliğine bir cevap arayışını simgelemektedir. (Somuncuoğlu, 2015: 105). Nahda'nın ilk olarak Hristiyan Araplar içerisinde ortaya çıkması Batılı devletlerin özellikle de Fransızların Lübnan bölgesinde yaşayan Maruniler gibi Hristiyan topluluklar ile kurdukları bağlardan ileri gelmekle birlikte Nahda hareketinin yarattığı fikir cereyanının zamanla Müslüman Arapların da ilgisini celp etmeye başladığı muhakkaktır. Bu açıdan Nahda, Arapların dinsel ve dilsel farklılıklarını bir tarafa bırakarak millet olarak bir birlerine yaklaşmalarının yolunu açmıştır. Misyonerler aracılığıyla Arap coğrafyasına ulaşmanın yumuşak bir tarafını da temsil eden bu hareket, Arap milliyetçiliğinin kültürel arka planının oluşmasına da önemli bir katkı sunmuştur. Avrupa Rönesans'ı bir taraftan eski Yunan eserlerinin tercümesi diğer taraftan İbni Rüşd gibi akla yaslanan filozofların etkisiyle şekillenmişti. Arap Rönesans'ı ise Avrupalı misyonerlerin etkisi ile Arapların kendi geçmişlerine yaslanarak kendilerini bulma girişimlerinin ürünü olarak kendisini Nahda Hareketi'nde göstermiştir.

4.2.2. Misyonerlik Faaliyeti Yürüten Yabancı Okulların Çalışmaları

19. yüzyıla kadar “milliyetçi” ifadesi genel olarak illeri bir zihin yapısına sahip bir bireyi kast etmek amacıyla kullanılan bir ifadeydi. Milliyetçilik ise topluluk hissinin oluşması için gerekli bir kavram, bir hissiyat olarak zikredilirdi. Avrupalı devletler de misyonerlik faaliyetleri ile bir ulus hissi oluşturmaya çalıştıklarını beyan eder ve bundan gocunmazlardı ya da bu ifade

de bir beis bulmazlardı. Başlangıçta misyonerlik Kahire, Beyrut ve İstanbul gibi merkezlerde edebi bir fikir olarak görülmüş ve desteklenmiştir (Çelik'ten aktaran Özbey, 2021: 67).

Arap coğrafyasında Cizvitler ve Protestanlar, Amerika ve Fransa'nın kontrolleri ve yönlendirmeleri altında çok şiddetli bir şekilde misyonerlik faaliyetleri yürütmüş, çok geniş bir kilise ve papaz okulu ağı kurmuşlardır (Lutsky, den aktaran Özbey, 2021: 67). Beyrut Amerikan Koleji (1866) ve St. Joseph Cizvit Koleji(1875) gibi misyoner okulları Koptlar ve Maruniler arasında yaygınlaşmış ve Arap milliyetçiliğinin gelişmesinde önemli rol oynamışlardır (Seton-Watson'dan aktaran Anderson 1995: 91). Başta Suriye olmak üzere diğer Arap topraklarında Batılı misyonerlere hoşgörü ile yaklaşmıştır. Bunun sebebi Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın misyonerlere kapısını açmış olmasıdır. Bu fırsat en iyi değerlendirenler ise Fransız ve Amerikan misyonerler olmuştur. İlk misyoner okulu 1755'te Şam'da Fransız keşişler tarafından kurulmuştur. Fransız Cizvitlerin faaliyetleri 1831 den sonra çok fazla yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Misyonerler Orta Doğu'ya yeni bir toplum inşa eder gibi yaklaşmış ve özel bir şekilde adete bir kimya laboratuvarıymış gibi yaklaşmışlardır. 1827 de sadece Beyrut'ta 13 tane misyoner okulu bulunuyordu. Zamanla Misyonerlik faaliyetlerine Katolikler de katılmış ve özel bir çabanın içine girmişlerdir. Misyoner okullarında öğrencilere daha rahat ulaşabilmek ve onlarla bağ kurabilmek amacıyla Arapçaya özel bir alaka gösterilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de misyonerlerin özellikle ilköğretim okullarının açılmasına ve yaygınlaşmasına özen göstermiş olmalarıdır. Bu da şunu göstermektedir ki toplum tarafından biçimlendirilmemiş bir bireyin misyonerler aracılığıyla şekillendirmenin daha rahat olacağını düşünmüş olmalarıdır.. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Misyoner okullarının sayısı yaklaşık iki bini bulmuştur (Özbey, 2021: 67-75). XIX. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş olan en önemli misyoner okullarının başında Suriye Protestan Koleji geliyordu. Daniel Bils, George Edwards Post, Corneils Van Dayke gibi Misyonerler tarafından bir tıp fakültesi olarak kurulan bu okulun Arap milliyetçiliğinin Suriye'de gelişmesinde özel bir rolü vardır (Özbey, 2021: 78-80).

4.2.3. Hristiyan ve Müslüman Arap Düşünürlerinin Faaliyetleri

“Misyonerlik ve eğitim faaliyetlerinin bölgeye en büyük etkisi; yabancı dil bilen entelektüel bir sınıfın, Batı'daki yeni fikir ve hareketlerden haberdar olarak bölgedeki gelişmeleri yeni bir perspektiften yorumlama imkanı bulmasıdır”. (Hourani'den aktaran Kurşunlu, 2020: 76). 1830'lu yıllarda başlamış olan misyonerlik faaliyetleri XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar etkisini sürdürmüştür. Bu süre zarfında yetişmiş olan Arap düşünürlerden

bazıları yumuşak bir tonda, daha çok kültürel geçmişe atıf yaptıkları halde bazı Arap düşünürlerin ise Osmanlıya hakaret edecek seviyede Osmanlıya karşı kin ve nefret beslediklerini görebilmekteyiz. Bu ılımlı ve aşırı Arap milliyetçilerinden bazıları şunlardır:

Adid Davişa'ya göre, Cemalledd'in el Afgani (1839-1897) ve onun öğrencisi Muhammed Abdu (1849-1905). Arap hissiyatını taşımakla birlikte Batılı devletlerin Arap coğrafyasında gerçekleştirmek istedikleri fikirlerin yıkıcılığını fark etmiş ve Arapçılık yapmak yerine ümmetçi bir çizgide ilerlemişlerdir. Bu iki düşünür daha çok Osmanlı Devlet'i ile birlikte bir İslami reformun olması gerekliliğini savunmuşlardır. Burada üzerinde durulması gereken nokta 'İslami reform' ifadesidir. Yani bu iki düşünür de Arap coğrafyasını içine alacak bir reformun yapılması gerekliliğini savunmuş fakat bunu Osmanlıya karşı değil Osmanlı ile birlikte yapmayı önermişlerdir. İki düşünür de Batı'yı körü körüne takip etmek yerine İslam dininin derinliklerini, onun kültürel geçmişini bulmak için kendi takipçilerine telkinler vermişlerdir. Bu telkinlerin vardığı nokta birçoklarına göre aslında Arap kültürü olduğu için Cemalleddin Afgani ve öğrencisi Muhammed Abdu Arap Milliyetçiliğine katkısı olduğu düşünülen kişiler arasında zikredilecektir (2016: 17-18).

Cemalleddin Afgani ve Muhammed Abdu öne sürdükleri düşünceler göz önüne alındığında İttihat ve Terrakki'nin özellikle Türkçülük düşüncesini benimsemeyi hâlâ tercih etmediği Yeni Osmanlılar çizgisini takip ettiği kuruluş yıllarındaki düşüncelerini Arap aydınları olarak dile getirmiş, Osmanlı aydınlarının, devletin kurtuluşu için ürettikleri ve uzun yıllar boyunca sarıldıkları Osmanlıcılık düşüncesinin Arap kanadını temsil eder bir çizgide düşüncelerini savunmuşlardır.

Arap düşünürlerinin önde gelenlerinden biri de Raşit Rida'dır (1865-1935). Yazılarında belirgin bir Arapça eğilimi görülmektedir. İslam reformundan söz ettiği yazılarında Arapça 'ya ve Araplara özel bir önem verdiği gözlenmektedir. "İslam'ın en güzel bir şekilde ancak Arapça ile anlaşılabilceğini" savunmuş ve "Hilafetin İstanbul'da bulunmasını gülünç" olarak nitelmiştir. Türklerin halifeleri bile öldürerek İslam'a zarar verdiğini savunmuş ve "Türkler, Allah tarafından İslam dinini yaymak üzerine yeryüzüne gönderilen Hz. Muhammed'in de üyesi bulunduğu Kureyş kabilesinin elinden hilafeti zorla almışlardır" diyerek Türklere karşı hangi hisler beslediğini dile getirmişti. (Davişa, 2016:19)

Adid Davişa'nın üzerinde durduğu diğer bir düşünür ise Suriyeli Abdurrahman el Kavakibi'dir (1849-1903). Kavakibi, yazılarında Türklerin İslamiyet'e zarar verdiklerini ve Türklerin İslamiyet'i seçip Müslümanlığa geçmemiş olmaları halinde İslam'ın daha iyi bir

yerde yer alacağını savunmuş, hatta daha da ötesini söyleyerek hilafetin İstanbul'dan tekrar Hicaz'a getirilerek Araplara geçmesi gerektiğini ifade etmiştir çünkü Arapların dini anlamda bütün Müslümanlara en iyi örnek teşkil edecek millet olduğunu söylemiştir. (2016: 21)

Türk yönetimine ve Türklerin Araplar üzerindeki egemenliğine en çok karşı çıkan düşünürlerden biri de Hristiyan bir Arap olan Necip Azuri'dir (ölüm 1916). Azuri'ye göre: "Türklerin Arap dünyasına müdahaleleri olmasaydı Araplar dünyanın en medeni milleti olacaklardı. Azuri'ye göre Hristiyan ve Müslüman bütün Araplar, Arap milletini oluşturmaktadır ve hep beraber Osmanlıdan ayrılarak tek bir Millet olarak varlıklarını bağımsız bir şekilde sürdürmeleri gerekmektedir. (Davişa, 2016: 23)

Önemli bir Hristiyan Arap düşünür de Suriyeli İbrahim Yazıcı'dır (1847-1906). İbrahim Yazıcı diğer düşünürlerden daha ileri giderek "Araplar en değerli millettir" diyecektir. "Türkler, Araplar üzerinde egemenlik kurmaya geldiklerinde Arapların onları kovması gerekirdi" demiştir. Hatta İbrahim Yazıcı Müslüman çoğunluğun Hristiyan Araplar ile birleşerek bir bütün olarak Osmanlı Türklerine karşı savaşması için Arap milliyetçiliği davetinde bulunmuştur (Davişa, 2016: 23)

4.2.4. Arap Örgüt ve Cemiyetlerinin Etkisi

Üretim aşamasında birçok fikir önce gizli sonra zamanla açık bir şekilde ve yüksek bir sesle dillendirilerek taraftar toplamaya çalışır. Hele ki bu fikir zaman içerisinde bir başkaldırıya dönüşüm amacı taşıyorsa bunun fikirsel arka planına hizmet edecek örgüt ve teşkilatlanma boyutu daha kılı kırk yararcasına yapılmak zorundadır. Arap milliyetçiliği de birden ortaya çıkmamıştır. Uzun yıllar bu fikir etrafında insanları bir araya toplamaya çalışan cemiyetler, dernekler ve örgütler olmuştur. Umar'a Göre bu örgüt ve cemiyetlerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Cem'iyet'ül-Fünun ve'l-Ulûm, El-Cem'iyetü's- Şarkiyye, El Cem'iyetül'l İlmiyetü's Suriye, Beyrut gizli cemiyeti, El-Külliyetü'Suriyye li Protestaniye, Rabiätü'l Vatani'l Arabi, Suriye Diriliş Cemiyeti (Umar, 2004: 85-90).

4.2.5. II.Meşrutiyet Sonrası Çıkan Gazetelerin Etkisi

Bütün bir perspektif içerisinde Arap milliyetçiliğinin emekleme ve gelişmeye başladığı zamana bakıldığında misyonerlerin faaliyetleri neticesinde kurulan yabancı okullar, bu okullarda okuyup yetişen Hristiyan ve Müslüman Arapların kurduğu cemiyet ve dernekler ile yine bu Hristiyan ve Müslüman Arap düşünürlerin kurduğu ve bunların etrafında şekillenen

gazete ve mecmuaları birbirine çok bağılı olduğunu görmek mümkün olacaktır. Özellikle II. Meşrutiyetin getirdiğı görece özgür ortam Arap coğrafyasındaki gazete ve dergilerin sayısını bir hayli arttırmıştır. Ömer Osman Umar'a göre bu gazetelerden bazıları şunlardır: El Muktebes gazetesi, Zahletül fettat gazetesi, El Müfid gazetesi, En-Nasr gazetesi, Ebu Nuvas Gazetesi, El hakika gazetesi, El Mühezzeb gazetesi, El Kabs gazetesi, Fete'l Arab Gazetesi (Umar, 2004:57-64).

4.2.6. İttihat ve Terraki Partisinin Milliyetçi İdeolojisi

1889 yılında kurulan İttihat ve Terrakki Cemiyeti güçlü bir şekilde kendisini ilk olarak Meşrutiyetin ilanından sonra hissettirmiştir. Özellikle 31 Mart isyanını bastırmakla kalmayıp Osmanlı tarihinde yeniçerilerle özdeşleşmiş olan padişah ya da sadrazam değişikliğine varan bir değişimi yine askeri bir birlik olarak İttihat ve Terakki Cemiyetinin gerçekleştirmiş olması adeta tarihin tekerrür etmesine vesile olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1912 yılında çıkan I.Balkan Savaşı'nın hezimete dönüşmesi üzerine katı bir milliyetçilik politikası gütmeye başlamış ve 1913 Babı Ali baskını ile birlikte neredeyse devlet içerisinde bütün ipleri eline alarak tek parti konumuna yükselmiştir. İttihat ve Terakki'nin bu milliyetçi politikasından en çok etkilenenlerin başında Arapların geldiğini söylemek mümkündür. Gerek Birinci Dünya Savaşı öncesinde, gerekse savaş sırasında vuku bulan gelişmeler ve savaşın gidişatını özellikle Güney cephelerinde değiştiren gelişmeler sebebiyle Arapların, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türkçülük ideolojisine karşı durarak daha fazla Arap milliyetçisi olduklarını söylemek mümkün gözükmektedir.

Clevlanda göre İttihat ve Terakki'nin Arapça konuşulan eyaletlere yönelik tutumu güvenlik ve meşruluk arayışı içerisinde değerlendirilebilecek bir tutumdur. Bu sebeple İttihat ve Terakki Osmanlı'nın klasik devlet düzeni içerisinde yer alan görevlileri görevlerinden alarak onların yerine yeni rejime daha sadık olan ve İttihat ve Terakki'nin düşüncesine yakın sadık görevliler getirmiştir. Tabi bu durumdan Araplar da çok fazla etkilenmişlerdir. Örneğin Şam'ın zengin ailelerinden El Abid' ler ve Şamlı diğer zengin bir aile olan El Azm ailesi, devlet içerisinde her daim koltuk sahibi aileler iken İttihat ve Terakki ile bu koltuklarını kaybetmişlerdir. Geleneksel Osmanlı devlet düzeninin bu şekilde bozulmasına sebep olan İttihat ve Terakki Arap eyaletlerinde işte bu yüzden halk ile bağıyı koparmış ve halkın bir şekilde devlete küsmesine sebep olmuştur. Araplar İttihat ve Terakkiye Türkleştirici gözü ile bakmaya başlamışlardır. Her ne kadar İttihat ve Terakkinin amacı Türkleştirmek yerine merkezileştirmek bile olsa Araplar yaşanan durumu Türkleştirmek olarak kabul etmişlerdir (Cleveland, 2015: 157-158).

Kemal Karpat'a göre İttihat ve Terraki Cemiyeti iktidarı ele geçirdiği ilk iki yıl içerisinde Katı milliyetçi bir tutum izlemiş olsa bile 1913 yılında Fransızların etkisi altında gerçekleşmiş olan Paris Arap Kongresinde dile getirilen güçlü Arap istekleri karşısında Arap politikasında değişime giderek yumuşak ve pragmatist bir tavır sergilemeye başlamıştır. (2001:153).

Arap milliyetçiliği ile İttihat ve Terakkinin uyguladığı Türkçülük politikasına ilişkin görüşlerini belirten Tayyar Arı, Arap milliyetçiliğinin hem Türkçülük politikasına bir tepki olduğunu, hem de Suriye'de uygulanan baskı rejimine bir karşı çıkış olarak yükselen Arap milliyetçiliğinin Birinci Dünya Savaşı'nda İttihat ve Terraki ile arası hiç iyi olmayan şerif Hüseyin üzerinden geliştiğini yazmaktadır. Ayrıca Osmanlı sultanı adına kutsal yerler olan Mekke ve Medine'yi yöneten Şerif Hüseyin, 1908 yılında Mekke şerifi olabilmek için ittihat ve Terakkinin adayına karşı rakip şerifler arsından 2. Abdülhamit'in desteği ile şerif seçilebilmişti. Bu yüzden 2. Abdülhamit tahtta bulunduğu süre içerisinde şerif Hüseyin'in, Padişaha karşı hiçbir uygunsuz hareketi olmamıştı. İşte bu yüzden şerif Hüseyin'in 1913 yılında iktidarı ele geçiren ittihatçılarla arası hiç iyi olmamış ve İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı gücünü ve konumunu koruyabilmek için halkı Arap milliyetçiliği etrafında birleştirerek olası bir görev değişimi konusunda kendisine araka çıkabilecek güçlü bir mevcudiyetin olabilmesi için durmadan çalışmıştır (Tayyar, 2017:63-64)).

Cleveland, ittihat ve Terraki Partisinin üç önemli komutanından biri olan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında çok geniş yetkilerle donatılmış olan Cemal Paşa'nın Büyük Suriye'nin valisi, Osmanlı dördüncü komutanı olarak yaptığı işleri şu şekilde yazacaktır:

1918 yılında Şam'dan ayrıldığında halk tarafından 'el saffah' yani kan dökücü olarak anılıyordu. Ve yürüttüğü politikalar Arap nüfusunun büyük bir kesimini İttihatçı rejime yabancılaştırmıştı... Bazı Arap liderlerin İngiltere ve Fransa'yla gizli bağlantı kurduklarına inanan Cemal Paşa, bunların büyük bir kısmını Anadolu'ya sürdü. 1915'te sadakatsizliğinden kuşkulandığı Arap ayanını tutuklamaya ve askeri mahkemelerde yargılamaya yöneldi. 1914'te Beyrut'taki Fransız konsolosluğunda bırakılan bölgelerdeki bilgilere dayanarak tutsakları ihanetle suçladı. Hüküm giyenlerden 11'i 1915 ağustos ayında Beyrut'ta idam edildiler, 1916 Mayıs ayında Beyrut ve şamda 21 kişi daha idam edildi. İdamlar toplum arasında şok etkisi yarattı. (Cleveland, 2015: 173).

5.BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ

Birinci Dünya Savaşı'nın genel sebeplerinden biri olan milliyetçilik olgusu, Fransız İhtilali ile ortaya çıktıktan 10 yıl kadar kısa bir sürenin sonunda misyonerler aracılığıyla Arap topraklarına ulaşmayı başarmıştı. O tarihten sonra misyonerlerin kurduğu yabancı okullar, Arapların kurduğu dernek ve cemiyetler, Hristiyan ve Müslüman Arapların Arap milliyetçiliğini ortaya çıkarmak ve yaymak için gösterdikleri gizli ve açık isteklerin bütünü kendisini gösterebileceği bir alan bulmuştu. Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı bu küresel kaos Arap milliyetçiliği için altın bir fırsat sunmuştur.

İttihat ve Terraki'nin milliyetçi ideolojisinin Araplar nezdinde bir öfkeye sebep olduğu bilinmektedir. Özellikle Merkezi Şam'da bulunan dördüncü orduya komutanlık eden Cemal Paşa'nın Araplar nezdindeki itibarı bir hayli sıkıntılıdır. Cyrus Schayegh, İttihat ve Terakki'nin diktatoryal üçlüsünden biri olarak Cemal Paşa'nın 1913'ten itibaren Arap topraklarında muazzam yetkiler kullandığını ve 1914'ün sonlarında otoriter karakterini Enver Paşa ve Talat Paşa'nın yokluğunu da fırsat bilerek adeta şov yaparcasına kullandığını ifade etmektedir (Cyrus, 2021: 140).

Cemal Paşa'nın eylemlerinin savaştan önce uzun yıllar Osmanlı devletinin gözleri önünde toparlanmaya çalışan Arap Milliyetçiliğinin daha hızlı bir şekilde birleşmesine sebebiyet verdiği düşünülebilir ama II. Abdülhamit, Araplar arasındaki hareketlenmenin farkında olduğu için ümmetçilik fikri ile Arap milliyetçiliğini dengelemeye çalışmıştı oysa Cemal Paşa Arap milliyetçiliğini güç kullanarak dengelemeye çalışmıştır. Bu da kendisini arka planı İngilizler tarafından hazırlanmış 1916 Arap isyanı ile belli etmiştir.

Cemal Paşa, hatıratında Birinci Dünya Savaşı öncesindeki durumu şu şekilde anlatmaktadır: “Bana öyle geliyor ki bizim ülkemizde hatta Türklerin en aydın geçinenlerinde bile Arap meselesinin mahiyeti ile onu idare edenlerin emellerinin ne olduğunu bilen çok az kişi vardır (...) Suriye’de ve Beyrut’ta Arap istiklali tellalları o kadar çoğalmış ve hükümet o kadar zayıflamış ki Beyrut’ta bazı küstahlar, sokak köpeklerinin boynuna vilayet valisinin ismi olan “Ebubekir Hazm” levhasını asacak cesareti göstermişlerdir (...). Beyrut’ta hükümetin yasaklamasına rağmen yapmak istedikleri Arap kongresinin hükümet tarafından kesinlikle reddedileceğini anlayınca Fransa hükümetinin izni ve hatta özel daveti ile kongreyi Paris’te yapmaya karar vermişlerdir (Parin, 2010: 70-72). Cemal Paşa, Arap isyanını milliyetçi bir söylemden uzak durarak “Suriye meselesi” olarak yazmış ve bu olayla ilgili “Kırmızı Kitap” adını verdiği bir kitap yazdığını söylemiştir (Parin, 2010: 237) Cemal Paşa, Arap ayaklanması

ile ilgili olarak Abdülkerim-ül Halil ve Abdurrahman Şehbender gibi önemli Arap ihtilalci ile bir edebiyat müsaderesi düzenlendiğini söylemekte ve bu müsaderede şu ifadeleri kullandığını aktarmaktadır: “Arap lisanı, din lisanımızdır, Bu kavim dindaşlarımız olduğu için onlara son derece hürmet ederim (...) Türklük akımı Arap cereyanına kesinlikle karşı değildir (...) Onun kardeşi hatta arkadaşıdır (...) Arap illerinin istilası hırsı ile her çeşit fesat ve hileyi mübah gören yabancılara satılmış olan mahlukların ikiyüzlülüğüne inanmayın (...) Ben Türk ve Arap gençliğine söylüyorum ki bu iki millet birbirinden ayrıldığı anada yok olacaklardır (Parin, 2010 : 245-247). Cemal Paşa 4. Ordu komutanı iken şahit olduğu bu gelişmeleri gaip haber verircesine anlatmaya çalışmış, Osmanlı içerisinde bu olayı kimsenin kendisi gibi algılamadığından ve bu olaya kendisinin ehemmiyet verdiği kadar kimsenin bu olayla ilgilenmiyor oluşundan da yakınmıştır. İlerleyen yıllar, her ne kadar Cemal Paşa’yı haklı çıkaracak bir Arap ayaklanmasına giden taşları döşüyor olsa bile Cemal Paşa’nın bu ruh hali ile yürüttüğü askeri ve sıkıyönetim tedbirleri, Araplar ile Osmanlı arasında köprülerin büsbütün atılmasına da sebebiyet vermiş görünmektedir. Bu konuda bir diğer önemli hatırat olan ve bu dönem olaylarına vakıf olmak için Cemal Paşa’nın kaleme aldığı hatıratına bir karşı hatırat olarak Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in oğlu Mebbusan Meclisinin Arap Mebbusu, sonradan Ürdün kralı olacak Kral I. Abdullah’ın “Biz Osmanlı’ya niye isyan ettik” adlı hatıratı Cemal Paşa’nın Arap topraklarında 4. Ordu komutanı olarak bulunduğu yıllarda yaptıklarına karşı Arap hissiyatını dile getirmesi açısından önemli bir belgedir.

Kral Abdullah hatıratında Sultan Abdülhamit’in tahttan indirilmesi ve yerine Mehmet Reşat’ın getirilmesi ile İttihatçıların yönetime sahip olduklarını aktardıktan sonra Suriye’ye dönüşünde gördüklerini anlatmaya başlamaktadır. “İnsanların ve özellikle gençlerin yeni yönetimden gördükleri sıkıntıları görebiliyordum. Devletle bağlarını koparma noktasına gelmişlerdi. Kargaşa zamanla Osmanlı yönetiminden memnun olan herkesi de içine aldı. Bütün bunları İttihatçıların, gençleri kötü yönetmesi ve tahakkümleri yüzünden devletin itibar kaybetmesiydi (Özkan, 2006: 36). Kral Abdullah, Osmanlı’nın yeni yönetim sistemini anlatırken Osmanlı’da meclis yönetiminin, bütün milletlerden oluştuğunu ama İttihatçıların bunu bozarak birçok koltuğu hep Türklere verdiğinden yakınmakta ve buna ironik bir şekilde “istibdat” demektedir. (Özkan, 2006: 46-47). “Kuz Ebul İr” Savaşı’nda yaşanmış olanlar Şerif Hüseyin ve Arapların Türklere kopuşunu başlatmıştır, denilebilir. Bu savaş sonrasında Şerif Hüseyin “Türklere Araplara hayır yok” diyecektir (Özkan, 2006: 57). Arap isyanına yol açan önemli gelişmelerden biri de İttihat ve Terrakki yöneticilerinin Hicaz’ın ayrıcalıklı özelliğini

kaldırmak istemeleri, Hicaz Valisi Vehip Paşa'nın Hicaz bölgesindeki halka yönelik tutumu ve Osmanlı'nın Hicaz demiryolu projesini hayata geçirmek istemesidir. Özellikle Hicaz demir yolu projesi yüzünden Şerif Hüseyin ve oğullarının Hicaz'ın güvenliğinin zor olacağına ve Hicaz bölgesinin yabancı birçok gücün hedefinde olacağı için kendilerini güvende hissedemeyecekleri için endişelenmelerine sebep olmuş, bu olay Şerif Hüseyin ile İttihatçıların ve doğal olarak Osmanlı devleti ile Şerif'in ailesi üzerinden Arapların Osmanlı'an daha da uzaklaşmalarına sebep olmuştur (Özkan, 2006: 77-78).

Bu sorunlar Araplar ile Osmanlı devletinin artık iyice zayıflamış bağlarını daha da germekteyken Arap isyanından önce Arap dünyasının en prestijli makamında bulunan ve Hz. Muhammed'in soyundan geldiğini söyleyen Hicaz emiri Şerif Hüseyin ile İngilizlerin Mısır valisi Henry MacMahon arasındaki gerçekleşmiş olan mektup trafiği özellikle çok önemlidir. Bu mektuplardan 24 Ekim 1915 tarihinde Şerif Hüseyin'e gönderilmiş olan ikinci mektupta MacMahon Şerif Hüseyin'e "İngiltere'nin bütün Arap topraklarında Arapların bağımsızlık hareketlerini destekleyeceğine dair söz vermiştir" (Çakmak 2009: 1347). Şerif Hüseyin valiye gönderdiği mektupta ayaklanmanın gerçekleşmesi durumunda Arabistan Yarımadası, Lübnan ve Suriye ile Irak'ın doğusunu kapsayan geniş bir coğrafyada bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını ve bu devletin İngilizler tarafından tanınmasını istiyordu (Cleveland, 2015: 177). MacMahon'da Suriye ile ilgili gelecekte bir görüşme yapılması ve Irak'ın bazı bölgelerinde İngiliz varlığının kalması durumunda anlaşmayı kabul ederek "Büyük Britanya, Mekke şerifinin önerdiği sınırlar içerisinde kalan bölgedeki bütün Arapların bağımsızlığını tanımaya ve korumaya hazırdır" sözünü vermiştir (Cleveland 2015: 178). Hüseyin'in güçleri 10 haziran 1916 da Mekke'de bulunan Türk birliğine saldırmış ve Mekke'yi alarak Arap isyanını başlatmıştır. "Hicaz 'da önemli şehirlerin çoğu Medine dışında Hüseyin'in eline geçmiştir"(Cleveland, 2015:180). 2. Kasım 1916 yılında Hüseyin'i izleyenler onu "Arap Ülkeleri Kralı" olarak ilan edecek, 1917 de de Hicaz Kralı ilan edilecektir. (Çakmak 2009: 1347).

Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı devletini savaşa kendi yanında sokmasının altında yatan sebeplerden bir tanesi de halifenin cihat gücünden faydalanma düşüncesiydi. Henry Kissinger'e göre Osmanlı padişahının "İslamı yeryüzünden silmek istiyorlar" ve "halifelğe saldırıyorlar" gerekçesiyle İngiliz, Fransız ve Ruslara karşı dünyadaki bütün Müslümanları cihada çağırdığı Bunun kutsal bir görev olduğu, bu göreve iştirak etmeyen her Müslümanın Allah'ın gazabıyla karşılaşacağını ilan etmesi, karşılık bulmamıştır. Bunun altında yatan sebebin ise milliyetçilik olduğunu söyleyen Kissinger durumu şu şekilde

açıklamıştır: “Kutsal savaş bazen, güçlü olan tarafı daha da büyük mücadelelere yöneltir, stratejik ya da siyasi gerçekliklere aykırı olduğundaysa başarısızlığa mahkum eder ve çağın itici gücü de küresel cihat değil ulusal kimlik ve ulusal çıkarlardı” (Kissinger, Henry 2016: 126-127). diyerek aslında milliyetçiliğin dindaşlığın ve ümmetçiliğin önüne geçtiğini anlatmak isteyecektir. Bernard Lewis’in de belirttiği gibi “Yeni Freng düşünceleri, yeni frengi hastalığı gibi yayılmıştı” (Lewis, 2006: 367).

6.SURİYEDE MANDA YÖNETİMİNİN KURULMASI VE MANDA YÖNETİMİ ALTINDA ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ

“Seykes Picot Antlaşması’na göre Osmanlı devletinin Orta Doğu toprakları İngiliz hükümeti adına Mark Seykes ile Fransız hükümeti adına Georges Picot tarafından 16 Mayıs 1916 tarihinde gizli bir antlaşma ile paylaşılmıştır. Bu paylaşımına göre Suriye, Lübnan ve Kilikya bölgelerini Fransa; Ürdün, Irak ve Kuzey Filistin’i İngiltere alacaktı”(Çakmak, 2009: 1346). Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra İngilizler ironik bir şekilde “Hüseyin’in kendilerini yanlış anladığını” ileri süreceklerdir. Arap topraklarının Seykes-Picot antlaşmasıyla zaten nasıl parçalanıp hangi parçanın kime düştüğünü sonradan öğreneceklerdir (Okur, 2009: 139). Yalnız Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal, Ekim 1918’de Türk ordusunun Şam’ı boşaltması üzerine Şam’a girmiş ve şehri ele geçirmiştir. Faysal’ın Şam’a girmesiyle birlikte Suriye’de iki yıl kadar sürecek bir Arap hakimiyeti de başlamıştır. Faysal kısa süre içerisinde Suriye’nin topraklarının çoğunda kontrolü ele geçirmiştir. 1919 ‘da da bir kongre tertip ederek kendisini Suriye Kralı ilan etmiştir (Zeine’den aktaran Okur 2009: 140). Bu fiili durum yüzyılı aşkın bir süre milliyetçilik fikriyle tanışmış ve yoğrulmuş Arap Milliyetçiliğinin ilk başarısı olarak kabul edilebilir.

Faysal, savaştan çıkmış Suriye’yi yeniden inşa etmek için çabuk davranmış ve bunu da yine Arap milliyetçiliği ekseninde yapmaya çalışmıştır. Arapçayı resmi dil ilan etmiş, Suriye Üniversitesi bünyesinde bir hukuk fakültesi açmış ve Şam’da bir Arap akademisi açmıştır. Ayrıca bir anayasa hazırlamak üzere yetkili bir komite de kurmuştur fakat bağımsız Suriye devleti çok uzun süre ayakta kalamamıştır (Longrigg’den aktaran Okur, 2009: 140). 1920 yılında İtalya’nın San Remo kentinde toplanan Yüksek İttifak konseyi, Seykes ve Picot antlaşmasının gerekliliklerini yerine getirecek bir biçimde Arap topraklarını Manda yönetimlerine bölmüştür (Zeine’den aktaran Okur, 2009: 141).

6.1 Suriye’de Fransız Manda Yönetiminin kurulması

San Remo toplantısından sonra Fransız General Henri Gouraud’un birlikleri Suriye’ye yürüdü. 1920 tarihinde Fransız kuvvetleri düzensiz ve disiplinsiz Arap kuvvetlerini kolayca yenebildi ve Şam’ı ele geçirdiler. Faysal’ı Avrupa’ya sürgün ettiler. Arap devleti ilanından sadece beş ay gibi kısa bir süre sonunda ortadan kalkmıştı (Cleveland, 2015: 187).

Cleveland’a göre Suriye toprakları üzerinde Fransızların ekonomik, dini ve stratejik çıkarlarının birleşmesiyle oluşmuş bir iddiaları bulunuyordu. Fransızlar Suriye’nin, dinsel, dinsel ve ekonomik bölünmüşlüğünden de faydalanarak “Böl-yönet” stratejisini kullanarak daha kolay bir şekilde Suriye’yi yönetmeye çalışmışlardır. (Cleveland 2015: 244). “Fransızlar Suriye’de yerli idari kurumlar oluşturacak yerde kendi idarelerini uzatacak koşullar yarattılar. Böylece Fransa Milli birlik yaratacak yerde bölgesel ve etnik parçalanmayı başardı. (Cleveland, 2015: 245) .1920 Suriye’de Şam devleti ve Halep devleti olmak üzere iki devlet, Lazkiye çevresinde Alevi devleti ve Şam’ın güneyinde de Cebel Dürzi devleti kararak ‘böl-yönet’ politikasının ruhuna uygun bir şekilde Suriye’yi dört parçaya ayırarak yönetmeyi tercih etmiştir. 1924 yılında da adeta bir yapboz yaparcasına Şam ve Halep’i birleştirerek Suriye devleti adıyla birleştirmeyi uygun görmüştür (Cleveland, 2015: 245). Yine 1924 tarihinde Marunilerin isteklerini yerine getirmek ve tabiki ‘Böl-yönet’ politikası çerçevesinde daha rahat bir yönetim için Büyük Lübnan devletinin kurulduğunun ilan etmişlerdir (Umar, 2004: 456).

Fransa, Suriye’de çok hantal bir bürokrasi aracılığıyla Suriye’yi idare etmeye çalışmıştır. Kurdukları idari yapının en üstünde “Yüksek Komiserlik” makamı bulunuyordu. Fransızların Suriye’yi yönetme usullerinde yerel halkın idari deneyimden uzakta bırakılması yatmaktaydı. Üst mevkilerin çoğu Fransızlara verilmişti (Cleveland, 2015:247). Fransızlar, Arap bağımsızlık savaşı karşıtı kişileri yönetime getirmişlerdir (Umar, Ömer Osman, 2004). Devlet kurumlarında yer alan her Suriyelinin de başında bir tane Fransız yetkili bulunuyordu. (Cleveland, 2015: 248). Fransa’nın Suriye’de zora dayalı olarak kurduğu iktidar henüz ikinci senesinde çeşitli isyanlarla karşılaşmıştır (Cleveland, 2015: 248).

“Fransızların, Suriye üzerinde hâkimiyet talebinin ardında ekonomik faktörlerin önemli yeri bulunmaktaydı. İpek ve tütün endüstrilerindeki yatırımların yanı sıra Beyrut limanını, Beyrut-Şam demiryolu ile Şam ve Halep’i bağlayan yolu Fransızlar inşa etmiş ve buradaki taşımacılık faaliyeti de Fransızlar tekelinde tutmuştu. Ayrıca Fransızlar, bölgede üretilen pamuk ve ipek gibi hammaddelerle de ilgilenmekteydiler(...) Fransızların kurduğu ekonomik

düzenin temelinde Fransız Frang'ı yer alıyordu ve paranın denetimi Fransızların elindeydi” (Khoury'den aktaran Çeviker 2011: 3- 4).

“Suriye’de Fransızlar gümrük gelirlerini merkezi bütçede toplayarak özerk idari birimler vasıtasıyla demiryolu, şehir içi tramvay, hava gazı ve elektrik ve bankacılık hizmetlerini sağlayan imtiyazlı şirketlere çeşitli teşviklerin verilmesinde kullanıyordu” (Owen'den aktaran Çeviker 2011: 5).

“Fransız manda yönetimi, ilk yıllarında ülkenin ekonomik gelişimi için gerekli tedbirleri almaya yanaşmamış fakat daha sonra milliyetçilerin baskılarıyla iç üretimi destekleyici önlemlerini almak zorunda bırakılmıştır (...) Korumacı tedbirler dolaylı olarak el sanatlarının yok olması ve depresyonun da etkisiyle büyükşehirlere göç sonunda emek fazlası ortaya çıkmış ve ucuz yerel hammaddeler piyasadan kaybolmuştur (...) Manda döneminde Suriye’de yaygın olan geleneksel esnaf tipi üretime ilave olarak yeni ya da yenileşen endüstrilerden ipek ve tütün, Fransız sermayesini manda öncesi dönemde de kendine çekmişti fakat manda döneminde Fransız sermayesi Fransa’daki tekstil endüstrisine hammadde sağlamak amacıyla pamuk üretimi ve çırçırılama alanında yerel sermaye ile ortak yatırımlara girişmiştir” (Khoury'den aktaran Çeviker 2011: 4-5).

“Fransızlar Suriye’de Fransız milli amaçları doğrultusunda okullar kurudular ve bu okulları da kendi kültürel ve dilsel faaliyetlerini yaymak amacıyla kullandılar öyle ki Fransa’da okutulan dersleri Fransızlar Suriye’de de okuttular (...) Fransızların eğitim politikası Fransız kültürünü yükseltmek, Arap kültürünü etkilemek yönündeydi(...) Fransızlar okullarda milliyetçilik duygularının aşılmasına fırsat vermedikleri gibi gazeteler de de bu fikirlerin intişarına müsaade vermemiştir(...) Tüm gazete ve dergilerin bir nüshası kontrol amacıyla Fransız istihbarat dairesine gönderilmekteydi (Umar, 2004: 464-465). Suriye mandasını elinde bulunduran Fransa, Arap milliyetçiliğinin sönümlenmesi için ne kadar çaba harcamışsa da manda yönetiminin ilk iki senesinde yer yer isyanlar çıkmıştır. 1921 senesinin haziran ayında Fransız manda yönetiminin en tepesinde bulunan Fransız general Henry Gouraud, Arap milliyetçileri tarafından pusuya düşürülmüş fakat ölmemiştir. Bu olaydan sonra Fransızlar Suriye’de çok daha sert tedbirlere başvurmuşlardır. Fransız mandası döneminde Halep ağırlıklı olmak üzere Kuvayı milliye birlikleri kurulmuş ve bu birlikler Fransız mandası ile çeşitli yerlerde savaşmışlardır. (Umar, 2004: 465-467).

6.1.1 Fransız Mandasına Karşı Suriye İsyanı

1921 yılında Dürziler ve Fransızlar arasında yapılan anlaşmanın gereği olarak Dürziler kendi valilerini seçebileceklerdi fakat Fransız yönetici Carbilet Cerbe, Dürzi nüfuzu elinde bulunduran Atraş ailesinin nüfuzunu kırmak için halka karşı baskıcı bir politika izledi ve Cebel Dürzi'den Şam'a gidişleri izne bağlamaya başladı. Öyle ki bu baskılar Dürziler için çekilmez bir hal almaya başlamıştı. (Umar, 2004: 487-488). Bu olaylar sürekken Dürzi lider Sultan El Atraş 1925 yılında Fransız sevkiyat merkezini yerle bir etmiştir. Fransızlar da Dürzileri pusuya düşürerek öldürmüşlerdir ve Fransızlar 3000 kişilik bir orduyu Dürzilerin üzerine göndermiştir. Süveyda civarında Dürzi kuvvetlerini uçaklarla bombalamışlardır. (Umar, 2004: 489-490). Artık isyan milli bir bağımsızlık mücadelesine dönüşmüştür. “Suriyeliler bu isyanı top yekün bir isyan olarak duyururken, Fransızlar bir Dürzi isyanı olarak dünyaya duyurmuşlardır” (Umar, 2004: 490). Bu olay üzerine “Dürziler isyan hareketini Şam ve Halep'teki milliyetçilerle işbirliği yaparak tüm Suriye'ye yaymaya çalışmışlardır” (Umar, 2004: 490). Zaman geçtikçe isyan milli bir karakter haline dönüşmüş ve daha düzenli bir hal almaya başlamıştır. Sultan El Atraş'ta isyan ordularının genel komutanı olmuştur (Umar, 2004: 490).

6.2.Suriye-Fransa Antlaşması

“1936 yılına kadar geçen süre içerisinde Fransızların yönetime ve halka olan baskıları nedeniyle birçok olumsuzluk ve kargaşa ortaya çıkmıştır. Milliyetçiler, hükümet üzerinde baskılarını arttırmışlardır. 1934 yılında devlet başkanı ve başbakanın Halep'i ziyareti sırasında tüm vatandaşlar ve milliyetçiler Suriye'nin birlik ve bağımsızlığını istediler” (Umar, 2004: 490). Bu isteklerin artması üzerine Fransızlar sonradan Suriye cumhurbaşkanı olacak Şükrü El Kuvvetli'nin de aralarında bulunduğu çoğu kişiyi sürgüne göndermişlerdir fakat Arap milliyetçilerinin yoğun çabası sonucunda Arap milliyetçi liderlerinden bir grup 1936 yılında Fransa'ya giderek Fransızlarla bir antlaşma imzalamışlardır. Bu antlaşmanın gereği olarak Suriye, Milletler Cemiyetine girebilecek, Cebeli Dürzi ve Alevi devleti Suriye ile birleşebilecekti (Umar, 2004:5001).

1936 antlaşmasından sonra Suriye'de seçimler yapılmış ve ilk seçimleri Milliyetçiler kazanmışlardır (Umar, 2004: 508)

“II. dünya savaşı Suriyeli Milliyetçilere bağımsızlık için fırsat vermiş ve Fransa ile İngiltere arasında 7 Ağustos 1941 de yapılan antlaşma ile Suriye ve Lübnan'ın tam bağımsızlığı hususunda anlaşmaya varıldı” (Umar, 2004: 509). 1942 yılında Suriye'de mandanın bitim aşamasına gelinmiş ve 1946 yılında son Fransız kuvvetlerinin de çekilmesi ile birlikte Manda

yönetimi sona ermiştir. Böylece Suriyeli Arap milliyetçileri uzun bir mücadele sonucunda tam olarak bağımsızlıklarını elde etmişlerdir” (Umar, 2004: 510).

SONUÇ

Sosyal ve siyasal olgular bir ateş topu gibidir. Onlara hükmetmek çok zordur. Belli bir amaç için belirli bir süreliğine kullanılsalar bile en nihayetinde kendi yollarını bulup ona hükmetmeye çalışanları yanılabilecekleri bilinmelidir. Fransız İhtilali ile birlikte hızlı bir biçimde bütün dünyayı kasıp kavurmaya başlayan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi fikirler nasıl devletlerin hakimiyet alanlarının dışına çıkmış ve devlet tahakkümlerini bertaraf edecek bir şekilde sınır tanımadan yayılmışlarsa kuşkusuz aynı durum Milliyetçilik için de söz konusu olmuştur. Fransız İhtilali ile birlikte yayılmaya başlayan milliyetçilik, siyasal ve sosyal bir olgu olarak yayılmaya başladıkça daha yıkıcı ve daha hakim olunamaz bir hal almıştır. Milliyetçilik olgusunu Osmanlı İmparatorluğu’nun Arap topraklarına hakim kılmak ve Arapları Osmanlıya karşı ayaklandırma için kullanmış olan İngiliz ve Fransızların başarılarının altında yatan esas sebep çağın ruhuna uygun olarak milliyetçiliğin değirmenine su taşımış olmalarıdır. Oysa Osmanlı imparatorluğu dağıldıktan sonra Suriye’de Milletler cemiyetinin kararları ve daha önce İngilizlerle yaptıkları Seykes ve Picot antlaşmasının gereği olarak Suriye’de manda yönetimi kurmuş olan Fransızların aynı başarıyı Arap milliyetçiliğini bastırma konusunda gösterememiş olmalarının sebebi ise çağın ruhuna uygun olmayacak bir biçimde Milliyetçiliğe karşı durmuş olmalarında aranmalıdır. Bununla birlikte İngiliz ve Fransız manda yönetimlerini karşılaştırmakta fayda vardır. Sömürgecilik deneyimleri Fransızlarınkine göre daha yaygın ve daha eskiye dayanan İngilizler, sömürge yönetimi konusunda da -Filistin hariç- Fransızlardan daha başarılı görünmektedirler. İngilizler, Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in çocukları üzerinden Ürdün, Irak gibi bölgelerde yaşayan insanlarla daha rahat iletişime girmiş ve onlar üzerindeki hakimiyetlerini daha kalıcı kılabilmişlerdir oysa Fransızlar, ihtilalden sonra kendi ülkelerinde bile bir yönetim biçimi oluşturma konusunda büyük sancılar yaşamışlardır. Devrimin gerçekleştiği 1789’dan 1848 yılına kadar 10’a yakın anayasa yapmaları, 1875’te başlayan ve 70 yıl kadar süren 3. Cumhuriyet döneminde 104 hükümetin görev almış olması bile Fransızların kendi ülkelerini yönetme konusunda yaşadıkları sorunları görebilmemiz açısından kayda değerdir. Milliyetçilik fikrinin yayılmasına ön ayak olan bir ülkede bu denli sancılı sonuçlar alınabiliyorsa bu durum bize milliyetçiliğin taşıdığı mahiyeti ve bu fikrin ihraç edilmesinin ne tür riskler taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir çünkü gerek Balkan coğrafyasında gerekse Orta Doğu’da kurulmuş olan ulus-devletler milliyetçilik fikri ile

tanıştıktan sonra bir daha eski günlerine dönmeyi başaramamışlardır. Balkan coğrafyasında milliyetçilik fikri çerçevesinde isyan eden uluslar, çoğunlukla ya Rusya gibi bir gücün himayesine girmiş ya da farkında olmadan Ruslara alan açmaya itilmişlerdir. Orta Doğu'da ise isyan eden Araplar kömürün yerini almaya başlayan petrol yüzünden sömürülmeye başlanmış ve hayalini kurdukları bağımsız ulus-devletleri daha doğar doğmaz emperyalizmin kucağında gözünü açtığı için günümüzde bile varlığını sürdüren bazı sorunların temellerinin atılması kaçınılmaz olmuştur.

KAYNAKÇA

ANDERSON, Benedict (1995). *Hayali cemaatler. Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: İletişim yayımları

ARI, Tayyar (2017). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*. İstanbul: Final Pazarlama yayımları

BERİŞ, Hamit Emrah ve Duman, Fatih (2019). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: 2019

CLEVLAN, L.William (2015). *Modern Ortadoğu Tarihi*. Çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora kitaplığı

ÇAKMAK Mehmet Ali(2009). İki Dünya Savaşı Arasında Ortadoğu. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt 29, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayısı 1347-1350-1351- 1353

ÇEVİKER, Abdüllatif ve Küçükbiltekin, Halil (2011). Fransız Mandası Döneminde Suriye'nin Ekonomik Yapısı ve Türkiye İle Ticari ilişkiler. *Sosyal ve Beşeri bilimler Dergisi cilt 3, No 2*.

DAVISA, Adid (2016). *Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa*. Çev. Lütfi Yalçın. İstanbul: Literatür yayımları

DEMİREL, Ali (2019). Ortadoğu'da Fransız Emperyalizmi : Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946). *BELLEK/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 69-89.

GRENFEELD, Liah (2021). *Milliyetçilik Bir Kısa Tarih*. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Alfa yayımları.

HEYWOOD, Andrew (2011). *Siyaset Teorisine Giriş*. Çev. Hızır Murat Köse. İstanbul: Küre Yayınları.

KARPAT, H.Kemal (2001). *Ortadoğuda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. Ankara: İmge Kitabevi

KISSINGER, Henry ((2016). *Dünya Düzeni*. Çev. Sinem Sultan Gül. İstanbul: Boyner Yayınları.

- KURŞUNLU, Zekeriya (2019). *Ortadoğuyu Kuran İdeolojiler*. İstanbul: Vadi yayınları
- LEWIS, Bernard (2006). *İki Bin yıllık Ortadoğu Tarihi*. Çev. Selan Y. Kölay. Ankara: Arkadaş yayınları.
- MEYER, E.Karl & Brysac, B.Shareen (2016). *Ortadoğu Tarihi Kral Yaratanlar*. Çev. Emine Eminel. Ankara: Akılçelen Kitaplar
- OKUR, Mehmet Akif (2009).Emperyalizmin Ortadoğu tecrübesinden Bir Kesit Suriye’de Fransız Mandası. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 48. Sayı, Kış, 137-156
- ÖZBEY, Ali Ulvi (2021). *Arap milliyetçiliği ve Batılı Misyonerler*. İstanbul: Önsöz yayıncılık.
- ÖZKAN, Halit(2006). *Biz Osmanlıya Neden İsyân Ettik. Kral Abdullah*. İstanbul: Klasik yayınları
- PARİN, Fahri (2010). *Anularım. Cemal Paşa*. İstanbul: Paraf yayınları
- SCHAYEGH, Cyrus (2021). *Ortadoğu ve Modern Dünyanın İnşası*. Çev. Gül Atmaca İstanbul: İletişim yayınları
- SMITH, Antonyo D (1994) *Milli Kimlik*. Çev. Bahadır Sina Şener İstanbul : İletişim yayınları
- SOMUNCUOĞLU, Ecehan (2015). On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: *Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları*. *Marmara Üniveristesi Siyasal Bilimler Dergisi* cilt 3. Sayı 1.
- UMAR, Osman Ömer (2004). *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.